

Kamil Valšík

“Co tě nezabije, to tě posílí.” – “Kar te ne ubije, te okrepi.”

Slovensko-češka medjezikovna homonimija

Ideja za ta članek se je porodila, ko sva se z Evaldom Flisarjem srečala, da bi skupaj popravila češki prevod njegove drame. V prevodu sva naletela na češko besedo župan, in na prvi pogled je bilo videti, da ta v besedilu nima smisla, toda župan v češčini pomeni kopalno haljo in ne predstavnika mesta. Naletela sva tudi na druge podobne besede, ki imajo v obeh jezikih različen pomen, na primer: slovenska beseda (sln.) dejstvo X djství (= dejanje); sln. obraz X obraz (= slika, prizor). Pogovarjala sva se in razmišljala, kako naslov drame, *Nora Nora*, prevesti v češčino. Nazadnje je ime ostalo, čeprav češki gledalec ne bo dojel besedne igre. Beseda Nor v češčini pomeni Norvežana, torej Čehi lahko rečemo: “Henrik Ibsen je Nor.”

Ljudje me pogosto sprašujejo, zakaj se ukvarjam s slovenščino, ki je tako podobna češčini, da jo razume vsak. Večinoma še dodajo, da so bili na Hrvaškem in so razumeli vse. Veliko Čehov namreč misli, da sta slovenščina in hrvaščina skoraj enaka jezika. Včasih takemu človeku ponudim kak članek v slovenščini in mu rečem, naj ga prebere ter mi pove, o čem govori. Čeprav jim je veliko besed znanih, večina ne dojame niti smisla besedila.

Nekateri mislijo, da je prevajanje iz sorodnega jezika bistveno manj zahtevno kot prevajanje iz drugih (indoevropskih) jezikov, da je delo prevajalca iz slovenščine precej preprosto in ga zmore kdor koli. Ampak dobro poučeni, tisti, ki poznajo bistvo prevajalskega dela, vedo, da je prav prevajanje iz med seboj podobnih jezikov, kot sta slovenščina in češčina, včasih zelo zahtevno. Pri prevajanju umetniškega besedila nas lahko presenetijo ne samo razlike, ampak tudi domnevne podobnosti, ki so še posebej

zahrbtno. Pogoste so težave s skladnjo in težave s podobno zvenečimi ali navidez podobnimi besedami, ki pa imajo v različnih jezikih povsem drugačen pomen. Za slovenska besedila je tipična raba narečnih prvin, ki jih češčina zaradi manjšega števila narečij nima, in je torej pri prevajanju potrebno najti ustrezno rešitev. Prav tako so pogoste težave s skladiščno neustreznim prevodom, ker stavek z besedami, ki so v obeh jezikih skoraj enake, prevajalca napeljuje k dobesednemu prevodu. V tem primeru prevajalec lahko izgubi občutek za lastni jezik in se vda slovenski oziroma tuji skladnji. Dobesedni prevod večinoma ni dober in ne ustreza tipičnemu načinu izražanja. Take napake popravi lektor. Hujše je, če prevajalec zaradi podobnih besed besedilo napačno prevede. V tem primeru mu tudi lektor ne more pomagati, saj ta ponavadi ne pozna izvirnika.

Z zavajajočimi besedami se češki študenti slovenščine in bodoči prevajalci srečajo že na začetku študija. Nekaterim besedam se nasmehnejo, nekaterim se začudijo, nekatere jih prisilijo, da pobrskaajo po etimološkem slovarju.

Zavajajoče besede niso problematične samo za študente in prevajalce, ampak tudi za turiste, prav zato, ker se jim zdita jezika podobna. Nekatero besede pa imajo tako različne pomene, da lahko pride do neprijetnega nesporazuma. Češki turisti so ponavadi presenečeni, kadar jim rečete, naj potujejo na zahod, ker beseda záchod, ki se izgovarja podobno, pomeni stranišče. Še hujši šok doživijo, kadar vidijo napis Kaditi prepovedano, ker beseda kaditi pomeni kakati.

Podobne besede, ki imajo v obeh jezikih drugačen pomen, strokovno imenujemo medjezikovni homonimi ali lažni prijatelji (č. falešní přátelé). Mednje štejemo besede, ki jih sicer pišemo enako, imajo pa drugačen pomen. Te besede se imenujejo *enakopisnice* (č. homografy). Druga vrsta medjezikovnih homonimov so *enakozvočnice* (č. homofony), ki podobno zvenijo, pišejo pa se različno. V medjezikovni homonimiji ne moremo pričakovati popolne enakosti. Ni dveh jezikov, v katerih bi bili vsi fonemi izgovorjeni enako. Le redko se tudi zgodi, da je v dveh jezikih enaka celotna sklanjatvena ali spregatvena paradigma.

Med enakopisnice štejemo na primer dvojico sln. dira X č. díra (= luknja). Ko sem začel prevajati, me je nekoč zmotila slovenska beseda delnica, ki je zelo podobna češki besedi dlnice (= delavka). K sreči sem se spomnil, da se reče delavka, in nato v slovarju našel razlago oziroma prevod besede delnica. Razlika med besedama je seveda bistvena in smisel stavka bi bil popolnoma spremenjen.

Priljubljena tema pogovorov s tujci sta hrana in narodna kuhinja. Veliko izrazov s tega področja je enakih ali zelo podobnih, ker smo jih podedovali iz skupnega slovanskega besedišča (med, riba, pivo, vino itd.). Tudi med njimi najdemo nekaj enakozvočnic. Tradicionalna češka božična jed je krap po dunajsko, ampak v češčini pomeni krab rakovico, ki je ne jemo pogosto, ker nimamo ne morja ne rakovic. Moteča je tudi dvojica sln. mozeg X mozek (= možgani). Primerjava s češčino tudi dokazuje, da ajda ni bila od nekdaj tipična slovenska rastlina. V Evropo je namreč ni prinesel Kurent, ampak poganski Tataři v 15. stoletju (č. pohanka, nem. das Heidekorn).

Zmeda pri pogovorih o hrani je lahko popolna. Obstaja namreč večkratna medjezikovna homonimija besed jed in krast. Pri večkratni homonimiji nista homonimni samo dve besedi, ampak več besed, ki imajo različen pomen. V našem primeru so to besede sln. jed X jed (= strup) in sln. strup X č. strup (= krasta). Če boste torej kdaj povabili na kosilo kakega Čeha, mu ne ponujajte "jedi", verjetno je ne bi hotel.

Za jezikovno homonimijo je veliko razlogov. Med najzanimivejšimi je semantična diferenciacija skupnega domačega besednega zaklada. Gre za besede, katerih pomen je bil v preteklosti isti, pozneje pa se je spremenil. Za primer lahko navedem večkratno homonimijo besed sln. dobytek X dobytek (= živina); sln. živina X živina (= hranivo, hranilo). Skupni semantični izvir besed dobytek oziroma dobytek izhaja iz tega, da sta obe besedi pomenili nekaj, kar je bilo za ljudi v tistem času zelo koristno. Semantika besede živina je, mislim, popolnoma jasna.

Navedimo še nekaj primerov semantične diferenciacije za bralce kriminalk. Beseda vrag pomeni v češčini morilec in beseda zlodj tat. Smrtne obsodbe sicer v evropskih državah nimamo več, kljub temu pa lahko v češčini še vedno srečate besedi popraviti in poprava, ki pomenita usmrtiti oziroma usmrtitev.

Pogosta je tudi naključna podobnost dveh besed, na primer sln. kupiti X č. kupit (= kopiciti). Podoben primer sta besedi sln. část X část (= delež).

Naslednji vir medjezikovne homonimije je večpomenskost. Beseda, prevzeta iz tujega jezika, ima lahko v enem od jezikov več pomenov. Taka beseda je sln. kit (1) morski sesalec; (2) zamaz. V češčini ima beseda kyt samo drugi pomen. Beseda kit oziroma kyt je bila v oba jezika sprejeta iz nemščine (der Kitt).

Le redko je avtohtona beseda podobna prevzeti besedi v drugem jeziku kot na primer sln. post X post (= pozicija).

Spomnim se primera, ko je moj rojak poskušal očarati neko Slovenko, med drugim tudi s češkim rekom "Co ti nezabije, to ti posílí." ("Kar te ne ubije, te okrepi."). Seveda se je gospodična prestrašila in kolega se je zelo čudil, ko je izvedel, kaj v slovenščini pomeni posiliti.

O pomenu slovanskih besed pogosto odločajo predpone, katerih pomen je lahko zelo različen. Češka beseda osvojiti na primer pomeni posvojiti (otroka).

S slovensko-češko medjezikovno homonimijo se v svojem članku ukvarja tudi nekdanja lektorica slovenskega jezika na Masarykovi univerzi v Brnu Tatjana Jamnik. Medjezikovno homonimijo obravnava z vidika lektorja in navaja razloge, ki študente privedejo do napak pri govorjenju. Med drugim omenja tudi medjezikovno homonimijo. Da bi študente prvega letnika opozorila na homonimijo med češčino in slovenščino, si je izmislila kratko besedilo, ki ga Čehi lahko razumejo popolnoma napačno. Besedilo se glasi: "Slovenci večinoma stanujemo v hišah. Pred hišo imamo vrt. Na vrtu se igrajo otroci. Na vrtu so tudi miza in stoli. Na mizi je prt." Večina besed v tem stavku ima v češčini povsem drugačen pomen. Študentom je povedala, da gre za vsakdanje življenjske okoliščine, zaradi česar so lahko sklepali, da je besedilo logično. Sicer bi njihov prevod verjetno zvenel takole: "Slovenci večinoma šotorimo v kolibah.

Pred kolibo imamo vrtino. Na vrtini se igrajo sužnji. Na vrtini so tudi drevesni sokovi in mize. Na drevesnem soku je prdec."

Prevajanje iz slovenščine kljub vsem interferencam, ki sem jih v članku navedel, ni tako težko ter je nadvse zabavno in tudi koristno. V 200 let trajajočih kulturnih stikih so literarni prevodi igrali najpomembnejšo vlogo. Nekateri so bili odlični, nekateri slabši in nekaterim bi lahko posvetili posebno študijo, v kateri bi analizirali prevajalčeve napake.

Slovenistika je predmet na univerzah v Pragi in Brnu od začetka devetdesetih let preteklega stoletja. Od takrat so na obeh univerzah vzgojili veliko spretnih prevajalcev, ki se vsak dan uspešno spopadajo z medjezikovno homonimijo. Upajmo, da bodo ti spopadi z lažnimi prijatelji prevajalce pri njihovem delu okrepili.

Literatura:

Jamnik Tatjana: *Ali ima kača kljun?*, JiS XLIX/3-4 (2004), str. 91–102.

Šamonilová Alena: *Slovinsko česká mezijazyková homonymie* (diplomska naloga).